

TURIZM SOHASIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI

RIVOJLANTIRISH YÔLLARI

Asadov Baxshullo Hasanboy ôg'li

Annotatsiya

Turizm industriasini rivojlantirish bugungi kunda davlatimizning asosiy siyosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada yurtimizda tarmoqlararo turizm rekreatsion klasterlarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: turizm, iqtisodiyot, klaster, taraqqiyot, metod.

KIRISH

Jahonda turizm sohasi tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan va eng daromadli biznes turi bo'lib, uning jahon yalpi ichki mahsuloti (YaIM)dagi ulushi 10,0 foizni tashkil etadi.

Iqtisodiyotning bu sohasi tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda va yaqin yillar ichida u eng muhim sohaga aylanadi. Turizm sohasiga investitsiyalarning yillik o'sishi taxminan 30%ni tashkil qiladi. Xalqaro turizm aholi bandligini ta'minlashga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va chet el valyutasi kelishining faol manbai sifatida mamlakat tashqi savdo to'lov balansini, milliy iqtisodiyotgagina emas, ularning ijtimoiy, madaniy, ekologik muhitiga ham ta'sir etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turli tadqiqotlar natijalarini o'zida aks ettirgan xorijiy adabiyotlarda ham rekreatsiya va u bilan bog'liq ayrim tushunchalar bo'yicha yakdil fikrlar mavjud emas. Buning sababi – rekreatsiya va rekreatsion faoliyat tushunchalariga ta'rif berish, uning faoliyat chegaralarini aniq belgilab olish murakkab jarayon hisoblanadi.

Klaster nazariyasi tashabbuskori bo'lgan M. Porterning fikriga ko'ra, klaster muayyan sohada umumiy va tashqi aloqalar bilan bir-biriga bog'liq bo'lgan kompaniyalar (yetkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar va boshqalar) va ularning asosiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muassasalar (ta'lim muassasalari, davlat boshqaruvi organlari, infratuzilma)ning geografik yaqin guruhidir[2].

M.Porter fikricha, klasterlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi barqaror rivojlanish strategiyasini qo'llashni talab qiladi, ya'ni guruhlar – turli xil manfaatdor tomonlarning birlashtirilishi, iqtisodiyotning raqobatbardosh ustunligiga erishishga yo'naltirilgan sog'lomlashtirishning yangi tashkiliy shaklidir.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, turistik-rekreatsiya klasterlarini boshqarish jarayonlari xorijiy va mamlakatimiz olimlarining tadqiqotlarida yetarli darajada o'z aksini topmagan. Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda tadqiqotda nazariy tadqiq asosida kross-innovatsiyalar asosida turistik-rekreatsiya klasterlarida innovatsion faoliyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Mamlakatimizda turistik-rekreatsiya faoliyatini yanada rivojlantirish maqsadida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatiga turli yengilliklar va imtiyozlar berilmoqda. Bu esa, sohada rekreatsiya korxonalarini barpo etish, mavjudlarini jahon talablari darajasiga moslashtirish imkonini bermoqda. Bugungi kunda turistik-rekreatsiya xizmatlariga bo'lgan talab taqdim etilayotgan taklif nuqtasidan yuqori darajaga ko'tarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida turistik-rekreatsiya faoliyatidagi asosiy ko'rsatkichlar dinamikasi asosida sohada yuz berayotgan tendensiyalar, trendlar va vaqtli qatorlar ko'rinishidagi ko'rsatkichlar yildan-yilga o'zgarayotganligini kuzatish mumkin (1-jadval).

1-jadval O'zbekiston Respublikasidagi turistik-rekreatsiya faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkichlar	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
1	Iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi (mlrd.sum)	55872,8	68032,1	78530,4	97050	118811	150889,8	191629,8
2	Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar (mlrd.sum)	590,1	729,1	890,6	3038,7	3649,6	4673,3	5984,1
3	Sanatoriyalar soni	98	103	111	116	119	128	138
4	Sanatoriyalar – profilaktoriyalar soni	55	59	56	62	63	73	84
5	Dam olish uylari, dam olish bazalari va pansionatlar soni	49	53	53	52	59	84	120
6	Sayyohlik bazalari va boshqa dam olish muassasalar soni	168	172	172	204	219	199	180

Tahlillarga tayangan holda turistik-rekreatsiya faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari 2017-2023 yillarda dinamik tebranishni hosil qilgan holda o'zgarish tendensiyalariga erishilgan. Jadvalda keltirilgan ayrim ko'rsatkichlar (iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar) yillar davomida keskin o'zgarishga erishilgan bo'lsa, ayrim ko'rsatkichlarda (dam olish uylari, dam olish bazalari va pansionatlar soni, sayyohlik bazalari va boshqa dam olish muassasalar soni) dinamik qatorlar o'zgarishsiz qolgan yoki kamayish tendensiyasini kuzatish mumkin. Bu esa, sohada turistik-rekreatsiya faoliyatini boshqarish jarayonlarini yanada rivojlantirish, klasterlarni shakllantirish, klasterlarda faoliyatni boshqarish jarayonlari uchun zaruriy nuqtalar va dastaklarni aniqlash va shu asosda klasterlarni barqaror rivojlantirish imkoniyatlari yuqoriligini ko'rsatmoqda[4,5,6]. Turistik-rekreatsiya klasterlari (TRK)ning innovatsion faoliyatini rivojlantirishning modellashtirishni tashkil etish - bu xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning innovatsion faoliyatidagi eng murakkab jarayondir. Korxonalarining barcha innovatsion faoliyati shakllantirilayotgan modellarni to'g'ri yaratishga bog'liq.

Hozirgi vaqtda turistik-rekreatsiya sohasi (TRS)ni rivojlantirish nafaqat TRS xo'jalik yurituvchi sub'ektlar negizida turistik-rekreatsiya klasterlarini yaratish bo'yicha ketma-ket (chiziqli) tadbirlarni amalga oshirish, turli xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro funksional ta'sir natijasida amalga oshirilmoqda. M. Porter o'z asarlarida tarmoqlar yoki xo'jalik faoliyatidan ancha katta darajada klasterlar yangi texnologiyalar, ko'nikmalar, marketing tadqiqotlari, axborotlar tarqatish va iste'mol talablarini hisobga olgan holda tadbirkorlik sub'ektlari o'rtasida o'zaro aloqalar yaratishini qayd etadi[4].

Hozirgi kunda xorijiy mamlakatlar olimlarining tadqiqotlarida, shuningdek, amaliyotda ham -kross- sanoat innovatsiya (KSI) tushunchasi keng qo'llanilmoqda. KSI - boshqa sanoat va xo'jalik faoliyatining mavjud ehtiyojlarini qondirish uchun mavjud yechimlarni ijodiy ishlab chiqilgan simulyatsiyasidir. Bu yechimlar patentlar, maxsus bilimlar, texnologiyalar, biznes jarayonlar, qobiliyatlar, xo'jalik tizimlari yoki tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatining biznes modeli hisoblanadi[5].

Kross-innovatsiya modeli (KIM) yoki kross-sanoat innovatsiya modeli korxonaning innovatsion jarayonida turli iqtisodiy faoliyatdan olingan g'oyalar, bilimlar, mohiyat, tushunchalar va texnologiyalarni tizimli hisobga olishdir.

Global klasterlarni o'rganish bizga kross-tarmoqlarning turli xil innovatsion modellarini shakllantirishga imkon beradi. Bu yerda klasterning asosiy qismi TRCning yirik iqtisodiy shaxsidir. U boshqa iqtisodiy tashkilotlar, tadqiqot markazlari va boshqa hududiy korxonalar bilan faoliyat sohalarida funksional yo'nalishlarga ega bo'lib -TRCning tarmoq sektori" modelini yaratadi. Ushbu modelni hududlarning innovatsion infratuzilmasidan foydalanib, turli xil boshlang'ich loyihalarni yaratish orqali kengaytirish mumkin. Klaster tufayli iqtisodiy sub'ektlarning zarur soni borligi uchun, gorizonta kross- tarmoqlar barqaror rivojlanish ta'siriga erishishi mumkin.

Kross-tarmoq modellarini tashkil etishga asoslangan TRS innovatsion klasterlari jahon bozorini rivojlantirish uchun vektor hisoblanadi. Tarmoqlararo innovatsion texnologiyalarning bu klasterlari dinamik o'z-o'zini rivojlantirishga erishishi, asosiy funksional vazifani bajarish, ularning joylashuvi hududlar uchun o'sish qutbi bo'lish imkoniyatiga ega.

XULOSA VA MUNOZARA

Yuqorida belgilangan vazifalar va amaliy natijalar asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi: Tadqiqot ishida ilmiy yangilik sifatida taklif etilayotgan turistik-rekreatsiya klaster (TRK)lari uchun kross-innovatsiyalar asosida turistik-rekreatsiya korxonalari faoliyatini boshqarishning alohida tarkibiy tuzilmasini ishlab chiqish va uzoq muddatli strategiyasini shakllantirish;

modellashtirishga tizimli yondashuvdan foydalanish asosida ayrim yondashuvlarni shakllantirish; turistik-rekreatsiya klasterining o'ziga xos xususiyatlarini, uning joylashuvi, resurslar va infratuzilmasini hisobga olgan yondashuvlar yaratish; turdosh modellar gomeostatika tamoyilini hisobga olish; TRKning ichki zahiralarini hisobga oluvchi modellarni shakllantirish va amaliyotga joriy etish; - turistik-rekreatsiya faoliyatiga ichki va xorijiy investitsiyalarni muntazam va rejali jalb qilish asosida sohaning moddiy texnik bazasini kengaytirish va sohaga innovatsiyalarni keng jalb qilish; turistik- rekreatsiya hududlarida turizm klasterlarini barpo etish (O'zbekistonning barcha mintaqa va hududlarida mavjud

sanatoriylar, pansionatlar va dam olish maskanlarida qo‘shimcha ravishda turizmni barcha yo‘nalishlarini qamrab oladigan turistik ob‘ektlar majmuini qurish va bu orqali hududga ichki va xalqaro turistlarni jalb etish);

Ushbu tadqiqot ishimizning ilmiy yangiligi hisoblangan kross-innovatsiyalar asosida turistik- rekreatsiya klasterlarida innovatsion faoliyatni boshqarish va rejalashtirish asosida mavjud turistik- rekreatsiya xizmatlaridan foydalanish darajasini maksimallashtirish va xizmatlar taklifini samarali tashkillashtirishda sohada innovatsion salohiyatning resurs komponentlaridan samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish sohaning rivojlanish davrini yanada qisqartiradi. Bu esa, rekreatsiya xizmatlar bozorida talab va taklif munosabatlarini yuqori to‘yinish nuqtasini belgilashga asos bo‘ladi hamda hududlar kesimida turistik-rekreatsiya xizmatlar bozorining rivojlanish diffuziyasini tezlashtiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi, aholining samarali bandligi ta‘minlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasining qonun xujjatlari to‘plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. Porter M. Davlatlarning raqobatdosh ustunligi. - Nyu-York: Erkin matbuot. 2010. - B.270 b.
3. Aleksandrova, A. 2017. Turizm klasterlari: mazmuni, chegaralari, ishlash mexanizmi // Xizmat ko‘rsatish va turizmning zamonaviy muammolari. No 1. B. 51- 61.
4. Lapa E.A. Turizm va rekreatsiya sohasida tadbirkorlik sub‘ektlarining innovatsion faoliyatini rivojlantirish. Iqtisodiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya. Samara-2019. b-209.
5. Chesbrough, G. Open Innovations. Foydali texnologiyalarni yaratish [Matn] / G. Chesbro. - M.: Avlod, 2017. - 336 b. – ISBN: 9785976300545.
6. Mirzaev A.T. Rekreatsion va turistik ob'ektlar mexanizmini yaxlit baholashni takomillashtirish // Fan va amaliyot byulleteni. 2019. V. 5. 2-son

